

формирование. Представлена синтезированная схему подходов к определению экспортного потенциала предприятия.

Ключевые слова: экспортный потенциал, экспортная деятельность, факторы, влияние, стратегия, развитие.

Marchenko D. Stal T. Formation of export potential as an element of enterprise's export activity development

As stated in the article, export potential characterizes the possibility of development of export activity, describes the degree of readiness of the enterprise to expand export activity and enables to assess how effective the export activity in the enterprise will be. The article provides a synthesis of the views of economists regarding approaches to the formation of the export potential of the enterprise. In the article the question of structural elements and factors influencing export potential formation is analyzed in detail. The theoretical analysis of such an important economic category as export potential is carried out in the course of which in this study this concept is understood as an opportunity of an enterprise to carry out effective export activity in a global competitive market. On the basis of generalization of economists' views, the approaches to the interpretation of export potential on the principle of differentiation of factors of influence on it were systematized. The considered approaches to the interpretation of export potential were systematized by types of factors affecting the export potential of the enterprise. The factors which do affect export potential of an enterprise were analyzed as extern and intern. The synthesized scheme of export's potential formation is given.

Keywords: export potential, export activity, factors, influence, strategy, development.

Стаття надійшла до редколегії 28.11.2018

УДК 364.04

ВІКТОРІЯ ОВЕРЧУК

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Донецького національного університету ім. Василя Стуса*

м. Вінниця, Україна

e-mail: vik.overchuk@gmail.com

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

В статті аналізується важливість інституційного середовища для успішної реабілітації та професійної адаптації осіб з інвалідністю. На прикладі України розглядаються основні групи формальних та неформальних інститутів, їх функції та обмеження. Особлива увага приділена інституту держави, інституту місцевого самоврядування та інституту соціальної доброчинності. Автором запропонована узагальнена карта інститутів соціальної реабілітації та працевлаштування осіб з інвалідністю та проаналізовані напрямки роботи щодо вдосконалення і зміни інституційного середовища.

Ключові слова: інституційне середовище, соціальна політика, особа з інвалідністю, безробіття.

Постановка проблеми. Проблема реабілітації і працевлаштування осіб з інвалідністю залишається актуальною сьогодні для багатьох країн світу. Не дивлячись на ряд прогресивних кроків, які були зроблені і робляться для покращення ситуації, залишається порівняно високим відсоток осіб з інвалідністю, які мають обмежений доступ до освіти, обмежені можливості соціальної активності, постійно

зустрічаються з труднощами в процесі працевлаштування та професійної реалізації в цілому. Досить часто причиною таких проблем називають нестачу фінансових ресурсів. Водночас, фінансування є лише одним з елементів комплексного інституційного середовища, в якому інші елементи відіграють не менш важливу, а часом і визначальну роль в процесі реабілітації та інтеграції осіб з інвалідністю.

Огляд літератури. Проблема впливу інституційного середовища на розвиток окремих сфер соціального життя та країни в цілому регулярно піднімається в наукових і політичних колах. В період перебудови України, становлення ринкової економіки, і в процесі реалізації реформ, направлених на досягнення європейських стандартів життя, ця проблема набуває особливої актуальності. Так, ряд праць Г.Г. Казаряна, І. М. Мищака, І. Ю. Гришової, Т. Л. Шестаковської [1, 4, 5] присвячені проблемі інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення інвалідів в Україні. Г. Г. Казарян детально дослідив еволюцію інституційного поля та систему понять інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення інвалідів в Україні [4, 5]. Водночас додаткового вивчення потребують неформальні інститути та взаємозв'язки між інститутами, як формальними, так і неформальними.

Метою статті є проведення оглядового інституційного аналізу сфери соціальної підтримки та реабілітації осіб з інвалідністю, визначення ролі, яку відіграють окремі інститути, та формування рекомендацій щодо покращення інституційної карти системи соціальної підтримки та реабілітації осіб з інвалідністю в Україні.

Роль інститутів та важливість інституційного аналізу. В науковій літературі зустрічаються декілька трактувань інститутів, інституційного середовища та інституційного аналізу. В цій статті за основу береться визначення Д. Норта, який розумів під інститутами ««правила гри» в суспільстві, або, висловлюючись більш формально, створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємовідносини між людьми» [6, С. 17]. Важливо в цьому випадку зрозуміти, що організації, які втілюють ці «правила гри» в житті, є, якщо говорити мовою інституціоналізму, не інститутами, а акторами або творцями чи виконавцями інститутів – законів, правил, взаємовідносин з іншими акторами.

Інституціоналізм як один з напрямів наукової думки дозволяє зрозуміти політичний ландшафт окремих сфер соціального життя, а інституційний аналіз є ключовим для розуміння того, яку роль відіграють окремі інститути

у попередженні, вирішенні або навпаки створенні соціальних проблем. Це визначає важливість проведення інституційного аналізу і для розуміння проблеми реабілітації та працевлаштування осіб з інвалідністю в Україні з.

На думку Д. Норта, «головна роль, яку інститути відіграють в суспільстві, полягає в зменшенні невизначеності шляхом встановлення стійкої (хоча не обов'язково ефективною) структури взаємодії між людьми» [6, С. 21]. Така властивість інститутів вказує на те, що часом доцільніше зберігати і поступово змінювати старі інститути, ніж повністю зруйнувати систему як не ефективну. Іншими словами, йти не революційним, а еволюційним шляхом.

Сьогодні це особливо видно в Україні, де відбуваються активні реформи практично в усіх сферах суспільного життя. В процесі євро трансформацій, суспільство та політичні актори мають особливо високі очікування щодо реформ. Водночас, як зазначає Д. Норт, і з ним важко не погодитися, навіть дискретні зміни формальних інститутів не завжди ведуть до якісних змін, особливо коли неформальні правила гри залишаються незмінними [6]. І тоді як багато науковців фокусують свою увагу на формальних інститутах, неформальні подекуди відіграють часом і більш визначальну роль у функціонуванні суспільства. Про це свідчать ті приклади, коли просте копіювання формальних інститутів розвинутих суспільств не приживається в менш розвинутих країнах через домінування певних неформальних інститутів.

Інституційна карта сфери соціальної реабілітації та працевлаштування осіб з інвалідністю. Базуючись на теорії та поняттях інституціоналізму, інституційний аналіз дозволяє сформулювати орієнтовну інституційну карту. Ця карта може включати лише формальні інститути і акторів, які з ними пов'язані. Такий підхід є доволі поширеним серед науковців та аналітиків, оскільки дозволяє провести аналіз на основі офіційно доступної інформації. Водночас все більшої популярності набирає підхід, коли на інституційній карті відображаються як формальні і неформальні інститути, що дозволяє побачити найбільш реалістичну картину.

Формальні інститути включають закони, права, обов'язки, регулювання, закріплені в нормативно-правових актах, та офіційні взаємозв'язки між установами та організаціями, які впроваджують ці нормативно-правові акти в життя і підтримують їх виконання. Вони розробляються і втілюються в життя в першу чергу через державні

Формальні і неформальні інститути соціальної реабілітації та працевлаштування можна представити у вигляді узагальненої інституційної карти (рис. 1).

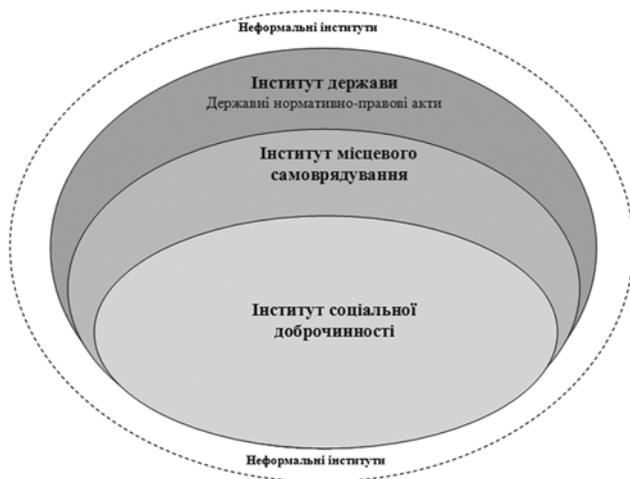

Рисунок 1 – Інституційна карта соціальної реабілітації та працевлаштування осіб з інвалідністю

Середовище формальних інститутів соціальної реабілітації та працевлаштування осіб з інвалідністю включає:

А. Інститут держави. Інститут держави в даному випадку проявляється у нормативно-правових актах, які розробляються і реалізуються через сукупність державних установ і органів, до яких входять:

1. Міністерство соціальної політики є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері захисту прав осіб з інвалідністю. Метою такої політики, як зазначається на сайті Міністерства, є забезпечення дотримання прав та свобод, гарантованих особам з інвалідністю законодавством України та міжнародно-правовими актами. До питань, якими займається Міністерство соціальної політики, належать реалізація норм Конвенції про права осіб з інвалідністю, надання державної пі-

дтримки діяльності громадських об'єднань осіб з інвалідністю та їх підприємств, забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, реабілітація осіб з інвалідністю, опіка та піклування над повнолітніми (недієздатними) особами, проведення інформаційних кампаній, та ряд інших питань.

2. Державна служба зайнятості реалізовує цілі Міністерства соціальної політики в сфері трудової реабілітації та професійної адаптації і працевлаштування осіб з інвалідністю.

3. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття – втілює в собі взаємовідносини між державою, застрахованими особами і роботодавцями щодо соціального захисту на випадок безробіття.

4. Фонд соціального захисту інвалідів – відповідає за фінансове забезпечення заходів щодо соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні і забезпечує в межах своїх повноважень реалізацію заходів щодо зайнятості та працевлаштування осіб з інвалідністю, зокрема створення робочих місць.

5. Місцеві державні адміністрації – реалізує державну політику в галузі соціального забезпечення та соціального захисту осіб з інвалідністю. забезпечує працевлаштування осіб з інвалідністю, сприяє здобуттю ними освіти, набуттю необхідної кваліфікації, матеріально-побутовому обслуговуванню, санаторно-курортному лікуванню осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; сприяє поданню протезно-ортопедичної допомоги населенню і забезпеченню осіб з інвалідністю засобами пересування і реабілітації; встановлює піклування над повнолітніми дієздатними особами, які за станом здоров'я потребують догляду. Крім цього, вирішує питання про утворення, реорганізацію та ліквідацію спеціальних будинків-інтернатів для осіб з інвалідністю першої і другої груп, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк [3].

6. Територіальні центри соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян надають соціальні послуги соціально незахищеним громадянам, в тому числі особам з інвалідністю.

Б. Інститут місцевого самоврядування:

7. Виконавчі органи місцевого самоврядування [3]:

- утворення цільових фондів соціальної допомоги особам з інвалідністю, визначення порядку і умов витрачання коштів цих фондів;
- вирішення питань про надання особам з інвалідністю права на безкоштовне і пільгове користування об'єктами культури, фізкультури і спорту, а також визначення порядку компенсації цим закладам вартості послуг, наданих безкоштовно або на пільгових умовах;
- вирішення відповідно до законодавства питань про подання допомоги особам з інвалідністю;
- організація будинків-інтернатів для осіб з інвалідністю;
- забезпечення здійснення передбачених законодавством заходів щодо поліпшення житлових і матеріально-побутових умов осіб з інвалідністю.

8. Окремі підприємства та організації комунальної власності, до функцій яких може входити реабілітація та професійна адаптація осіб з інвалідністю.

В. Інститут соціальної благочинності:

9. Громадські організації, благодійні фонди, релігійні організації особливо яскраво представляють інститут соціальної добродієвності. Функціонування громадських організацій дозволяє нівелювати недоліки державних установ і організацій.

10. Приватні підприємства. Благодійна діяльність приватних підприємств та реалізація програм професійної адаптації осіб з інвалідністю є однією з форм прояву інституту соціальної благочинності.

11. Окремі особи.

Окремо доцільно розуміти про існування неформальних інститутів. Прикладом є корупція, міжособистісні стосунки, традиції, неписані правила та норми, яких дотримуються люди. Характеристиками неформальних інститутів є те, що вони є неписаними правилами, не закріплені офіційними угодами, не мають часових рамок, можуть бути не усвідомлені людьми, а існувати як традиція чи звич-

ка, можуть виникати та зникати спонтанно під впливом зовнішніх чинників. У випадку із соціальним забезпеченням осіб з інвалідністю в Україні до неформальних інститутів, які позитивно або негативно впливають на формування середовища функціонування осіб з інвалідністю, можна віднести:

Корупція в сфері визнання і підтвердження інвалідності, призначення окремих пільг;

Неформальний соціальний захист у формі взаємодопомоги між людьми;

Дискримінаційне або навпаки привілейоване ставлення до осіб з інвалідністю через їх хворобу.

Неформальні інститути проявляються через діяльність державних і недержавних установ, організацій, підприємств, окремих осіб.

Висновки. Інституційний аналіз є важливим для оцінки реальної картини середовища, з яким мають справи особи з інвалідністю в процесі реабілітації та соціальної адаптації. Конструктивна критика існуючої державної політики неможлива без розуміння взаємодії формальних і неформальних інститутів. З метою полегшення такого аналізу доцільним є формування інституційної карти, яка відображає акторів інституційного середовища і їх взаємодію в процесі впровадження і підтримки формальних інститутів в системі неформальних інститутів.

Інституційна карта є в певній мірі інтерактивним інструментом і змінюється з часом в процесі реформ та історичної еволюції інститутів. Тому важливо використовувати інституційну карту з врахуванням часу, коли вона була створена, і з усвідомленням теорії та методологічного підходу, які лежать в основі створення такої карти.

Тому в цій статті пропонується інституційна карта як приклад інструменту аналізу системи інститутів соціальної підтримки та реабілітації осіб з інвалідністю. Цей інструмент сприяє прийняттю ефективних рішень, що відповідають реаліям соціально-політичного життя країни в цілому та окремих груп населення.

Список використаних джерел

1. Гришова І. Ю. Інституційні регулятори соціально-економічного забезпечення осіб з інвалідністю на ринку медичних послуг України. Економічний аналіз. Збірник наукових праць. 2017. Том 27. №3. С. 242-246.

2. Закон України «Про місцеве самоврядування» № 280/97-ВР від 04.11.2018. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
3. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» № 586-XIV від 9 квітня 1999 року. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.
4. Казарян Г. Г. Взаємозв'язок категоріального поля теорій інституційного регулювання та соціально-економічного забезпечення. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 17. С. 22–25.
5. Казарян Г. Г. Концептуальні засади інституційного регулювання соціально-економічного забезпечення інвалідів в Україні. Монографія Pokonferencyjna. Science, Research and Development. Economy. Management. State and Law. Berlin 30.08.2018-31.08.2018. С. 33–37.
6. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. Москва. Фонд экономической мысли «Начала», 1997.
7. Юрчик І. Б. Інституційне забезпечення пріоритетів розвитку національного ринку праці. Дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук. Хмельницький, 2016.

Reference

1. Grishova, I.Yu. (2017). Institutional regulators of social and economic provision of persons with disabilities in the market of medical services of Ukraine. Economic analysis. Collection of scientific works. Volume 27, Issue 3. pp. 242-246.
2. Law of Ukraine On Local Self-Government, No. 280/97-BP dated November 4, 2018. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
3. Law of Ukraine On Local State Administrations, No. 586-XIV of April 9, 1999. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.
4. Ghazaryan, G.G. (2018). Interconnection of the categorical field of theories of institutional regulation and socio-economic provision. Investments: practice and experience. Issue 17, pp. 22-25.
5. Kazaryan, G.G. (2015). Conceptual principles of institutional regulation of socio-economic provision of invalids in Ukraine. Pokonferencyjna monografija. Science, Research and Development. Economy Management State and Law. Berlin Aug 30, pp. 33-37.
6. North, D. (1997). Institutions, institutional changes and the functioning of the economy. Moscow. Fund of Economic Thought «Beginning».
7. Yurchyk, I. B. (2016). Institutional provision of priorities for the development of the national labor market. Thesis of the Cand. of econ. sciences Khmelnytsky.

Оверчук В. Институциональная среда социальной поддержки реабилитации и трудоустройства лиц с инвалидностью

В статье анализируется важность институциональной среды для успешной реабилитации и профессиональной адаптации лиц с инвалидностью. На примере Украины рассматриваются различные группы формальных и неформальных институтов, их функции и ограничения. Автором предложена карта институтов социальной реабилитации и трудоустройства лиц с инвалидностью и проанализированы направления работы по совершенствованию и изменению институциональной среды.

Ключевые слова: институциональная среда, социальная политика, лица с инвалидностью, безработица.

Overchuk V. Institutional environment of social support for the rehabilitation and employment of persons with disabilities

The article analyzes the importance of the institutional environment for successful rehabilitation and professional adaptation of persons with disabilities. The authors provides a theoretical framework for institutional analysis. Institutions understood, according to Douglas North, as formal or informal rules of the games that decrease uncertainty in different spheres of social life. On the example of Ukraine, various groups of formal and informal institutions, their functions and limitations are considered. A special attention is given to institution of state, institution of local governance, institution of social charity. The author analysis main organizations that represent these institutions, that include but not limited to the Ministry of Social Policy, institutions of labour market, private organizations, charity organizations and funds, NGOs and individuals. In addition to formal institutions, the article includes a brief analysis of information institutions dominating in Ukraine in the field of social rehabilitation and professional adaptation of people with disabilities that include corruption, discriminative behavior of some social groups towards people with disabilities, and informal social support between individuals. The author proposes a map of the institutions in the field of social rehabilitation and employment of persons with disabilities and analyzed areas of work to improve and change the institutional environment.

Key words: institutional environment, social policy, person with disabilities, unemployment.

Стаття надійшла до редколегії 30.11.2018